

راهبردهای ارزش‌یابی از نوشته‌های دانش‌آموزی

چکیده:

نویسنده‌ی مقاله که خود دبیر زبان و ادبیات فارسی است با بررسی صد نمونه تکلیف درسی مربوط به درست‌نویسی از دانش‌آموزان سه کلاس مختلف دوره‌ی متوسطه به نتایجی رسیده و به توصیه‌هایی پرداخته که با ارزش و قابل تأمل است. در پایان مقاله فهرستی از ضعف‌های نگارشی دانش‌آموزان نیز آمده است.

شماره
آموزش زبان
و ادب فارسی

دوره بیستم
شماره ۱
پاییز ۱۳۸۵

در دفتر زمانه فتد نامش از قلم
هر ملتی که مردم صاحب قلم نداشت
«فرخی یزدی»

مقدمه

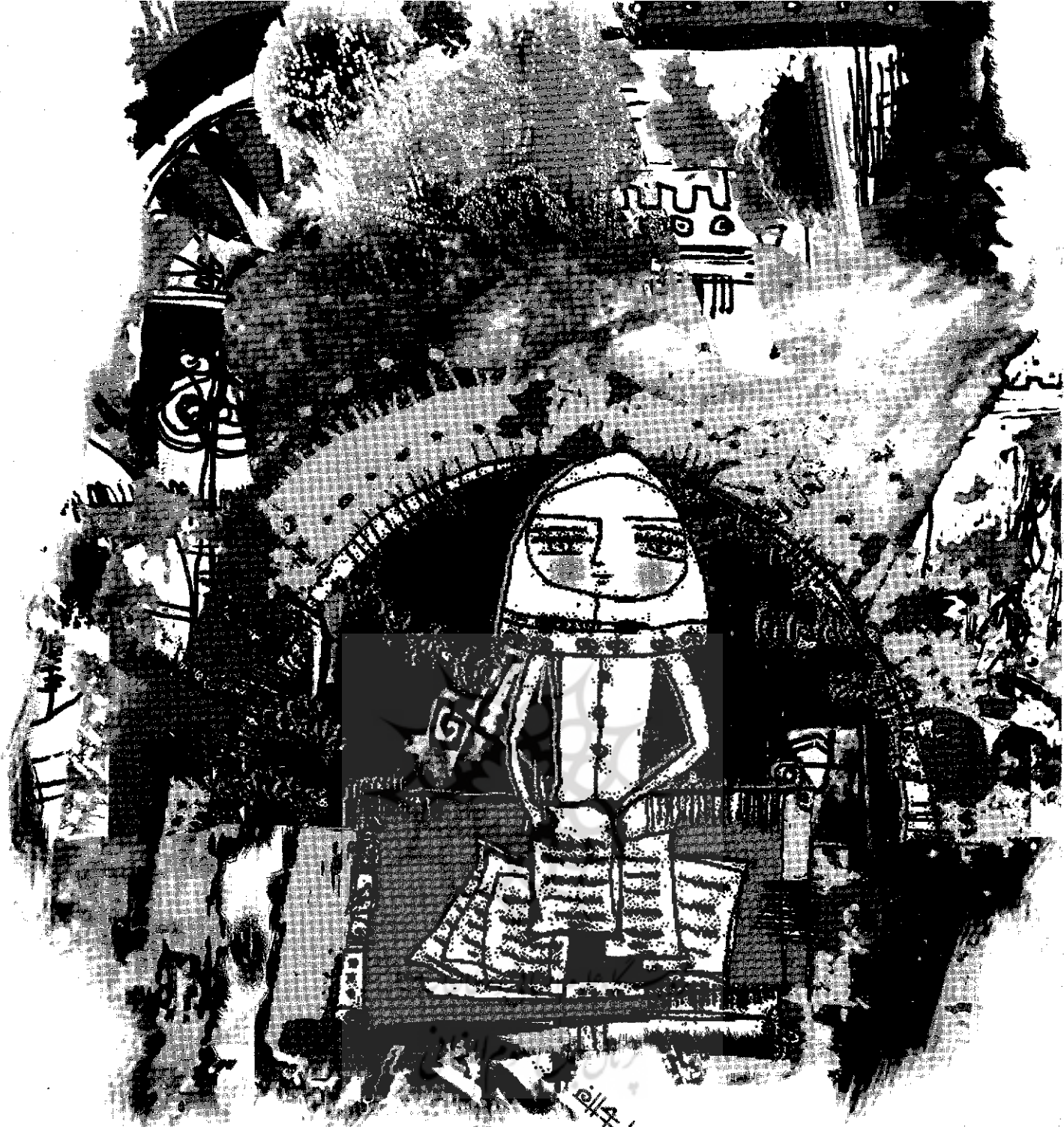
آموزش نگارش صحیح یکی از اهداف تدریس زبان و ادبیات فارسی است و قرار است دانش‌آموزان در طول دوران تحصیل خود آن را به خوبی فراگیرند. در همه‌ی کتاب‌های درسی زبان و ادبیات فارسی در دوره‌ی راهنمایی و متوسطه، متون متعددی برای آموزش نگارش صحیح گنجانده شده است که به شرط آموزش و یادگیری مناسب، می‌تواند حتی برای مراحل پس از تحصیل دانش‌آموزان و در زندگی شغلی و روابط اجتماعی آنان نیز مورد استفاده قرار گیرد. کسب صلاحیت نگارش صحیح به

کتابخانه
نگارشی
مقالات و ضعف نگارشی
زبان و ادب فارسی
مطابق نکات مهم و نگارشی

رشد و توسعه‌ی زبان و ادبیات فارسی نیز منجر می‌شود و می‌تواند در پاسداشت و تحکیم ریشه‌های زبان فارسی مؤثر واقع شود. از سوی دیگر بدیهی است که بی‌توجهی از جانب دبیران به این امر مهم و تشویق نکردن دانش‌آموزان به کسب مهارت در نگارش موجب می‌شود اهداف درس مزبور تحقق نیابد.

دانش‌آموزان از طریق تمرین‌های متعدد نگارشی می‌توانند با کاربرد آموزش‌های نظری نگارش آشنا شوند و آن‌ها را در

نوشته‌های خود به کار گیرند. رسالت و وظیفه‌ی دبیران محترم در این زمینه آن است که ضمن تدریس مناسب و اهمیت دادن به تدریس صحیح، با تعیین تکالیف درسی مرتبط و مناسب، توانمندی علمی دانش‌آموزان را برای نگارش درست افزایش دهند و با ارائه‌ی پاسخ و پس‌خوراندن کتبی و راهنمایی لازم به نوشته‌های دانش‌آموزان، آن‌ها را برای نوشتن درست آماده سازند. در این پژوهش به ارائه‌ی نتایج یک تجربه در این زمینه پرداخته شده و طی آن سعی شده است ویژگی‌های نگارش دانش‌آموزان کلاس‌های دوم و سوم یک دبیرستان بررسی و تحلیل شود. امید که مورد استفاده‌ی همکاران گرامی قرار گیرد. نویسنده براساس این تجربه، قصد دارد به تحقیق گسترده دست

اهداف

زند و طی آن به بررسی موضوع و عوامل مؤثر در آن و روش‌های ارتقای این توانمندی در سطح استان پردازد.

اهداف

۱. تعیین ویژگی‌های مختلف نگارش در نوشته‌های دانش‌آموزان
۲. تعیین نقاط قوت و ضعف توانمندی دانش‌آموزان در نگارش

روش کار

بر اساس متون درسی کتاب زبان فارسی ۲ و ۳ (رشته‌های عمومی) تکالیفی درخصوص نگارش مطالب مختلف، به دانش‌آموزان داده شد.

سپس نوشته‌های دانش‌آموزان بررسی شد و بازخورد آن به اطلاع آن‌ها رسید؛ آن‌گاه نتایج این بررسی تحلیل و جمع‌بندی شد و اینک به صورت یک مقاله‌ی تحلیلی

ارائه می‌گردد (در جریان این کار تعداد ۱۰۰ تکلیف درسی که دانش‌آموزان سه کلاس مختلف در سه مرحله انجام داده‌اند، جمع‌آوری و بررسی شده است.)
موضوعات عمده‌ی این تکلیف عبارت بودند از:

۱. نگارش تشریحی با رعایت جمله‌بندی درست
۲. زندگی‌نامه‌نویسی

۳. نگارش انواع مقاله‌ها
- (تشریحی-تحلیلی-تحقیقی)
۴. بازگردانی و بازنویسی
۵. املاي صحیح کلمات
۶. آشنایی با نوشته‌های ادبی
۷. انواع قالب‌های نگارشی
۸. ویرایش

یافته‌های تحقیق

در یک جمع بندی کلی در ۶۰ درصد تکالیف مورد بررسی، نکات نگارش صحیح زبان و ادبیات فارسی رعایت شده بود. به عبارت دیگر ۴۰ درصد دانش‌آموزان قادر به پاسخ‌گویی صحیح به فعالیت‌ها و استفاده‌ی کاربردی از آموزش‌های ارائه شده نبودند. رعایت نکردن ساختار صحیح جمله‌ها و نگارش منطقی آن‌ها، عدم توانایی برای تمیز قطعه‌ی ادبی از انواع دیگر نوشته، ناتوانی از بازنویسی یک متن یا داستان کهن به زبان امروزی، غلط‌های املايی فاحش، رعایت نکردن نکات ویرایشی (اعم از پیچیده‌نویسی، حشو، سره‌نویسی، عربی‌مآبی، نوآوری‌های کاذب، سجاوندی و عامیانه‌نویسی) از مهم‌ترین یافته‌های این مطالعه بود.

بحث

کسب مهارت در نوشتن و یادگیری روش‌های صحیح در نگارش از اهداف مهم کتاب‌های زبان فارسی دوره‌ی دبیرستان است. این مهارت‌ها از ویرایش‌های فنی و زبانی گرفته تا استفاده‌ی اصولی از روش‌های تحقیق و مرجع‌شناسی، دانش‌آموزان را برای آشنایی با شیوه‌های بازگردانی، بازنویسی، بازآفرینی، خلاصه‌نویسی و اصول

ساده‌نویسی تقویت و آماده‌می‌سازد. در این رهگذر دانش‌آموزان به آفرینش نوشته‌های مفید و پرباری نایل می‌شوند؛ به طوری که در نهایت می‌توانند برای نوشته‌های خود عنوان مناسب را انتخاب کنند، معنا و مفهوم مورد نظر خود را به درستی پی‌ورانند، نکات فنی نگارش را نیز در نوشته‌های خود به کار گیرند و طرح و الگوی مناسب را برای هرگونه نوشته‌ای در ذهن یا به صورت مکتوب داشته باشند. این‌که اغلب دانش‌آموزان قادر به نوشتن مکتوبات قلبی خود نیستند، و به نوشته‌های کلیشه‌ای و رونویسی از آثار دیگران یا کمک گرفتن از قلم دیگران روی می‌آورند، به دلیل ناتوانی آن‌ها در نگارش درست است.

آشنایی نگارنده با اصول کتاب‌خوانی و کتابداری در مقطع کارشناسی سبب شده است که، همیشه در کلاس‌ها، دانش‌آموزان را با شیوه‌های درست مطالعه برای برخورداری از منابع و متون باارزش آشنا کنم، تا با کسب معلومات و التذاذ هنری و ادبی از این آثار، آن‌ها را به مطالعه عادت دهم و محتوای فکری‌شان را نیز برای نگارش درست و مفید پرورش دهم و همان‌حسی که زمانی در وجود خودم بیدار شد و شوق نگارش را در من ایجاد کرد در آنان به وجود آورم.

آن‌چه مسلم است این‌که اول باید ایجاد تشنگی کرد، سپس جست‌وجوی آب را آموخت. اگر دانش‌آموزان چیزی برای گفتن و نوشتن نداشته باشند احساس نیاز به این کار نمی‌کنند. لذا در اولین قدم باید آن‌ها را به این احساس نیاز رسانید و به دنبال آن تقاضای یادگیری روش‌های درست‌نویسی را در آنان افزایش داد. در این

زمینه، کتاب‌های جدید زبان و ادبیات فارسی، با چنین اهدافی در دوره‌های مختلف، تدوین شده‌اند تا از یک سو این احساس نیاز به ادب فارسی را در دانش‌آموزان ایجاد کنند و از سوی دیگر با ارائه‌ی تکالیف درسی متعدد، دانش‌آموزان را برای کسب مهارت در انواع نوشته‌ها یاری نمایند. اما این هدف بدون کار مستمر و پی‌گیری هدمند دبیران تحقق نمی‌یابد. با توجه به این مسؤولیت خطیر، نگارنده همه ساله مطابق برنامه‌های کتاب‌های درسی و دقیقاً در زمان رسیدن به هریک از درس‌های مربوط به تحقیق و نگارش، آن‌ها را به انجام تکالیف درسی و فعالیت‌های مشخص شده تشویق می‌کند و خود نیز در کنارشان به راهنمایی و بررسی کارهایشان مبادرت می‌ورزد. واقعیت این است که آزمایشگاه زبان فارسی کلاس درس و کتابخانه‌ی مدرسه و آزمایش‌های آن، سخنرانی، نگارش و تولیدات ادبی است، لذا ضمن آموزش اصول نگارش، باید کارهای محول شده به دانش‌آموزان را نقد و بررسی کرد و راه و رسم کار را در عمل به آن‌ها آموخت.

اگر هدف کاربردی آموزش زبان فارسی را به صورت زیر نشان دهیم:

- الف- سخن گفتن و روش گفتار درست فارسی
- ب- توانایی خواندن و درک متون و آثار ادبی به زبان فارسی.
- پ- نگارش درست فارسی
- این اهداف باید در جریان تدریس درس زبان و ادبیات فارسی از دوره‌ی ابتدایی تا دانشگاه تحقق پذیرد. بنابراین هر قدر برای آموزش متعهدانه، علاقه‌مندانه و روشمند این موضوع برنامه‌ریزی و اقدام شود، نتایج

بهتری حاصل خواهد شد. این مطالعه نشان می‌دهد که هنوز، متأسفانه ۴۰ درصد از دانش‌آموزان مورد مطالعه، قادر به نگارش صحیح یک مطلب در سطح کلاس خود نیستند.

از نظر نکات ویرایشی، موارد زیر از ایرادهای مهم و عمده‌ی نوشته‌های دانش‌آموزان بود:

- ۱- تمایل به استفاده از جملات طولانی
- ۲- حذف فعل بدون قرینه‌ی لفظی و معنوی
- ۳- استفاده‌ی نابه‌جا از حروف اضافه
- ۴- رعایت نکردن علایم نگارشی در زبان فارسی
- ۵- کاربرد نادرست نشانه‌ی مفعول «را»
- ۶- جمع بستن کلمات فارسی با نشانه‌های جمع عربی
- ۷- به‌کارگیری فعل مجهول همراه با «نهاد»

و... مقاله‌ها از نظر شیوه‌های نوشتن، (براساس کتاب زبان فارسی ۳) به سه‌گونه‌ی تشریحی، تحلیلی و تحقیقی تقسیم می‌شوند: گونه‌ی تشریحی حاصل دیده‌ها و شنیده‌های ماست، گونه‌ی تحلیلی حاصل تأملات درونی ماست و با استفاده از برهان‌های عقلی و ذکر نمونه‌ها شکل می‌گیرد و گونه‌ی تحقیقی آن است که براساس پژوهش‌های ما یا دیگران تولید می‌شود.

توانمندی دانش‌آموزان برای نوشتن مقاله‌های تحلیلی و تحقیقی بسیار کم است و حداکثر توانمندی آن‌ها در نوشته‌های تشریحی خلاصه می‌شود. به نظر می‌رسد که این امر، ناشی از ضعف دبیران ما برای نوشتن گونه‌های تحلیلی و تحقیقی است. در این تحقیق وقتی که از دانش‌آموزان خواسته شد که بنابر علاقه‌ی خود مقاله‌ای بنویسند، فقط پنج درصد از آن‌ها تا حدودی

به نوشتن مقاله‌ی تحلیلی نزدیک شده بودند که خود جای تأمل دارد. در قسمت مقاله‌ی تشریحی نیز (که عمده‌ترین گرایش آن‌ها به نوشتن است)، توانایی نگارش یک متن ادبی روان و ساده را به‌درستی نداشتند.

بازگردانی و بازنویسی مهارت دیگری بود که در جریان این پژوهش مورد ارزیابی واقع شد. خوش‌بختانه توان دانش‌آموزان ما برای درک صریح یک متن و تبدیل آن به یک نوشته‌ی ساده و قابل فهم مطلوب بود؛ از آن‌جا که بخش مهمی از گنجینه‌ی ادب فارسی به زبان کهن نوشته شده است و درک آن‌ها با زبان فارسی امروزی (که بسیاری از واژه‌ها و ساختارهای دستوری آن متحول شده) دشوار است، تقویت این توانمندی در دانش‌آموزان برای درک مطلب یک ضرورت و نیاز اساسی است.

از نظر رعایت قواعد املا و درست‌نویسی، مشکل بسیار کم‌تر مشاهده شد و بسیاری از دانش‌آموزان، به دلیل تکرار و تمرین درست‌نویسی و املا، حداقل غلط‌های املائی و نگارشی را داشتند. البته اهمیت آموزش صحیح در این قسمت و تأکید مستمر بر تمرین و تکرار برای درست‌نویسی هم‌چنان ضروری به نظر می‌رسد و باید مدنظر دبیران محترم باشد. در زمینه‌ی زندگی‌نامه‌نویسی، ایراد دانش‌آموزان عمدتاً در اشتباه گرفتن آن با خاطره‌نویسی بود. درحالی‌که درس‌های متعددی از زندگی‌نامه‌ی اشخاص برجسته در

کتاب ادبیات آمده است و اصولاً امروزه زندگی‌نامه‌نویسی یکی از تولیدات رشته‌ی ادبیات محسوب می‌شود. به هر حال توانمندی

دانش‌آموزان در این زمینه اندک است و ضرورت تشویق و ارشاد از جانب دبیران محترم احساس می‌شود.

نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج این مطالعه و در نظر داشتن اهداف درس زبان فارسی، موارد زیر باید بیش از پیش مورد توجه واقع شود:

۱- اهداف کلی آموزش هر درسی از جمله زبان فارسی به‌طور صریح و جدی مورد توجه دبیران و دانش‌آموزان قرار گیرد.

۲- روش تدریس، متناسب با اهداف درسی باشد.

۳- بخش «خودآزمایی» به صورت جدی و پی‌گیر مورد توجه دبیران محترم واقع شود و ضمن درخواست انجام تکالیف مربوط، پاسخ‌های دانش‌آموزان و نوشته‌های آنان با دقت بررسی شود و نقاط قوت و ضعف آن‌ها یادآوری گردد. (ارائه‌ی پس‌خوراند «فیدبک» به دانش‌آموز پس از بررسی فعالیتش).

۴- دانش‌آموزان را به مطالعه عادت داد، زیرا هرچه بیش‌تر بخوانند بهتر می‌توانند بنویسند.

۵- کتابخانه‌های مدارس را تقویت نمود و کتاب‌های جدید برای آن‌ها تهیه کرد تا کتب مناسب همیشه در اختیار دانش‌آموزان باشد.

۶- شیوه‌های صحیح نقد کردن و ایراد گرفتن به نوشته‌ی دیگران به دانش‌آموزان آموزش داده شود تا بدانند نقد به معنای اظهارنظرهای باری به هر جهت نیست و باید حد و مرز و چهارچوب داشته باشد و به

ضمیمه

نمونه‌هایی از ضعف نوشتاری دانش‌آموزان:

- ۱- می‌توان کبوتری بال را شبیه انسانی داشت (دانست).
- ۲- نمی‌دانم این بسترگاه ما چگونه است؟
- ۳- درد و دل با سال یکسال گذشت و ما چه کردیم؟ (اشکال مفهومی جمله)
- ۴- سخن کز سنگ که می‌شود مرا به یاد سنگدلی و بی‌رحمی می‌اندازد.
- ۵- مادر در حسرت غم‌انگیز از دست دادن فرزند مانده است (حشو).
- ۶- اکثریت کلمه محبت را به عنوان یک راز عاشقانه می‌شناسد.
- ۷- در یک شب سی و چندمین نفر از جوانمردان به پیش ابوالحسن انطاکی رفتند.
- ۸- کو نقاشگر این زیبایی که خاطره‌ای زنده بر دل‌هایمان؟
- ۹- چون کبوتران سفر خود را آغاز می‌کنم و به سوی ابرها حرکت می‌کنم و خود را سبک و بی‌اختیار در میان ابرهای سفید خود را خالی از هر چیزی می‌یابم (تکرار بی‌جا).
- ۱۰- درون سنگ چه راز و رمزهایی نهفته است که انسان را به شگفت وامی‌دارد.
- ۱۱- راستی چه شد علی، آری آن انسان کامل و آن والاترین مسلمان پس از پیامبر.
- ۱۲- ذوالنون مصری به یکی از پادشاهان گفت: شنیده‌ام که فلان حاکم و کارگزار که به فلان سرزمین روانه کردی را به مردم زیر دستش ظلم و ستم می‌کند.
- ۱۳- وقتی باران می‌بارد سنگ‌ها برآق و زیباتر می‌شوند (ناخوش‌آهنگی کلمه).
- ۱۴- عشق، علاقه، محبت یعنی دست نوازش بر سر یتیمی کشیدند (حشو نیز دارد).
- ۱۵- اگر آدم‌ها واقعاً به هم محبت داشته باشند هیچ کس، دیگری را زیر تهمت‌هایش و حرف‌های بی‌موردش خورد نمی‌کند.
- ۱۶- یکی از علل‌های فرار جوان‌هایی که از خانه فرار می‌کنند کمبود یا نبود محبت است (حشو).
- ۱۷- تو انتظار داشتی که در تو ابوذرها به وجود آیند (نامفهوم).
- ۱۸- شب آرام‌تر از همیشه و پر حال‌تر از همیشه نشسته است.

اظهار نظرهای دانش‌آموزان یعنی نقادی‌های آنان نمره یا امتیاز داده شود.

۷- در نظام آموزشی ما به آموزش نوشتن به عنوان یک مهارت اهمیت لازم داده شود. همان‌طور که خوش‌بختانه به شقوق دیگر درس زبان و ادبیات فارسی مانند، املا، روخوانی، حفظ لغت، حفظ شعر و تاریخ ادبیات تأکید و توجه بیش‌تری شده است.

۸- معلمان درس زبان و ادبیات فارسی دبیرانی با ذوق و اهل مطالعه باشند و توانمندی لازم را برای انتقال حس خود به دانش‌آموزان داشته باشند.

۹- اصول خلاصه‌نویسی و روش درست تلخیص مطالب، که از مراحل عالی مهارت در نوشتن است، به دانش‌آموزان یاد داده شود و با ارائه‌ی نمونه‌های موفق و جذاب از متون خلاصه‌نویسی شده به آن‌ها، زمینه‌ی تکرار و تمرین بیش‌تر را در آنان فراهم سازند.

۱۰- بر ساده‌نویسی و روانی‌نثر، که مهم‌ترین ویژگی یک متن خوب است و به خصوص به زبان ساده‌ی امروزی نوشتن، تأکید شود.

شاهد
آموزش زبان
و ادب فارسی

♦ دوره‌ی بیستم
شماره‌ی ۱
♦ پاییز ۱۳۸۵

انشا، آموزش انشا و آیین نگارش (سوم دبیرستان)، با مقدمه‌ی مریم روحانی، مؤسسه‌ی انتشارات قدیانی، ۱۳۸۰	دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۸۱	شاخه‌ی نظری (به استثنای رشته‌ی ادبیات و علوم انسانی)، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی درسی، ۱۳۸۳	رشته‌ی ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۸۳	رشته‌ی ادبیات و علوم انسانی، ۱۳۸۳	زیرنویس..... ♦ بازخورد
نحفی، ابوالحسن. غلط‌نویسیم، (فرهنگ دشواری‌های زبان فارسی)، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۰	♦ طوسی، بهرام. راهنمای پژوهش و اصول علمی مقاله‌نویسی، انتشارات ترانه، مشهد، ۱۳۷۳	♦ ستوده، غلامرضا. مرجع‌شناسی و روش تحقیق در ادبیات فارسی، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی	♦ ربانی، جعفر. از انشا تا نویسندگی، انتشارات مدرسه، ۱۳۸۰	♦ ذوالفقاری، حسن. کتاب کار انشا و نگارش، انتشارات اساطیر، تهران، ۱۳۷۶	منابع..... ♦ حسینی‌نژاد، سیدحسین. شیوه‌های خلاق آموزش انشا (۲) کتاب نگارش، نشر لوح زرین، ۱۳۸۲
	♦ کمالی، رودابه. کارگاه	♦ کتب علوم انسانی	♦ زبان فارسی (۳)،		♦ حقی‌شناس، علی‌محمد و دیگران. زبان فارسی (۲)، شاخه‌ی نظری (به استثنای